

BOGOMIR KOVAČ*

Izhodiščne vrednote in izzivi strategije gospodarskega razvoja Slovenije

Prehod Slovenije iz postsocialistične v tržno družbo (tržno gospodarstvo, pravna država, civilna družba) zahteva domišljanje strategije gospodarskega razvoja in na koncu tudi celotne države. Pri tem sta pomembna dva poudarka.

Če je za t.i. postsocialistično tranzicijo pomembno uskladiti makroekonomsko stabilizacijo, restrukturiranje in lastninjenje podjetij ter finančnega sektorja, potem je hkrati potrebna tudi strategija gospodarskega »vzleta«, ki pomenil želeni gospodarski razvoj in dvig kakovosti življenja prebivalcev Slovenije. Če smo v preteklih treh letih uspešno zastavili stabilizacijsko politiko, potem postaja za Slovenijo najpomembnejše vprašanje, kako uveljaviti razvojno strategijo vključevanja v mednarodni tehnološki, ekonomski, politični in kulturni prostor ter hkrati povezati v sklenjen krog slovensko stabilizacijsko in razvojno politiko.

Izhodišče nove razvoje politike pa je stičišče spoznanj o dejavnih učinkovitega in ekološko uravnoveženega gospodarskega razvoja, konkurenčnih prednostih naše države, podjetniških razvojnih strategijah, oblikovanju politične koalicije za doseganje legitimnosti nove razvojne strategije in razvijanju vrednot (kulture), o našem odnosu do družbenih sprememb in usodnih sporočil naše prihodnosti. Če so devetdeseta leta uveljavila kakšno ideologijo (v razmerah vsesplošnega sklicevanja na konec ideologij), potem je to gotovo idejni svet družbenih sprememb. Zdi se, da se potrjuje stara hegeljanska teza, da šele sposobnost idejne refleksije o družbeni prihodnosti dejansko vzpostavlja sodobno državo. Slovenija se torej konstituira kot sodobna država v političnoekonomskem smislu šele tedaj, ko je sposobna »misliti svojo prihodnost«, ko je sposobna zastaviti in uresničiti strategijo svojega prihodnjega, zelenega razvoja.

V devetdesetih letih dolgoročno napovedovanje in usmerjanje gospodarskega razvoja ponovno doživljata svoj preporod, ki je le delno primerljiv s sedemdesetimi leti in daleč presega majhno zanimanje za globalna razvoja vprašanja v osemdesetih letih. Dejansko bi lahko preučevanje prihodnosti in zanimanje za globalne družbene spremembe, ki spremljajo gospodarski razvoj nacionalnih držav, v zadnjih tridesetih letih razdelili na štiri obdobja ali celo valove teoretske konceptualizacije dolgoročnega gospodarskega razvoja.

a) Prvo obdobje (petdeseta in šestdeseta leta) zaznamuje metodološki premik k ekonomski dinamiki neoklasične ekonomike, ki ga zaznamujeta predvsem J. Tinbergen (Tinbergen, 1942) in R. M. Sollow (Sollow, 1956) in kasneje Tinbergen ter Klein, ko sta povezovala ekonometrično analizo z dolgoročnimi napovedmi ekonomske politike. Toda zamenjava ciljnih in instrumentalnih spremenljivk v eko-

* Dr. Bogomir Kovač, redni profesor na Ekonomski fakulteti Ljubljana.

nomskih modelih, kadar se spreminjajo cilji raziskovanja (analiza obstoječih razmer, problemi planiranja), ni mogla preseči temeljne dileme, ki jo je načela že slovita polemika Keynes-Tinbergen o omejitvah kvantitativne analize kompleksnih in multidisciplinarnih političnoekonomskih procesov, še posebej pri opredeljevanju njihovih razvojnih smeri v predvidljivi prihodnosti (Keynes, 1939; Tinbergen, 1940).

b) Drugo obdobje v sedemdesetih letih pomeni premik osrednje (»mainstream«) neoklasične metodologije h kvalitativni institucionalni ekonomiki, ki je na temelju Schumpetrove in Veblenove intelektualne tradicije sposobna analizirati predvsem evolutivne spremembe gospodarskih sprememb in gospodarskega razvoja, njegove multidisciplinarne ekološke, socialne, politične, kulturne in etične spodbude in omejitve. Paradigmatičen teoretski zasuk v bistvu pripada Georgescu-Roegnu in njegovi vpeljavi entropijskih zakonov v temeljne postavke razvojne ekonomike (Georgescu-Roegen, 1971), ki je izhodiščna metodološka in vsebinska kritika neoklasičnega pojmovanja gospodarskega razvoja in reverzibilnosti proizvodnih dejavnikov.

V ospredju sta dve vsebinski temi: omejitve gospodarske rasti (omejenost naravnih virov, onesnaženje okolja, prenaseljenost in prehitra rast prebivastva) in nova mednarodna gospodarska ureditev (naraščajoči razvojni prepad med svetovnim »severom« in »jugom«) (Meadows et al., 1972; Mesarović, Pestel, 1974; Tinbergen et al., 1976; INTERFUTURES, 1979; Leontief, 1976; Kahn et al., 1976 in podobno). Ne glede na različne pristope je njihova skupna značilnost usmeritev h globalni in dolgoročni razvojni perspektivi sveta in posameznih držav, modeli so običajno matematizirani, v obliki ekspertnih sistemov in na koncu obdelani s sodobno metodologijo v računalniški obliki (Dopfer 1976).

c) Osemdeseta leta pomenijo zaton zanimanja za globalne študije prihodnosti, saj razen redkih poizkusov na svetovni ravni (Brandtovo in Brundtlandovo poročilo, (The Brandt Commission, 1980, 1983; Brundtland Commission, 1987) ni pravega zanimanja za preučevanje in usmerjanje prihodnosti. Za mnoge so bili razvojni modeli sedemdesetih let preokorni in so napovedi zaostale za pričakovanji pri napovedovanju prihodnosti, za druge so se spremenili problemi (gospodarska kriza) in osrednje spremembe, tretji, kot na primer OECD in številne vlade, pa so preprosto razpustili raziskovalne skupine in opustili projekte preučevanja prihodnosti. Razlogi za to so lahko številni.

Osemdeseta leta so obdobje svetovne recesije, pragmatičnih kratkoročnih stabilizacijskih politik in naraščajočega skepticizma o možnih spremembah gospodarske prihodnosti, v ospredju sta »konservativna revolucija« (Thatcher, Reagan) in vsesplošna vera v ekonomski liberalizem trga (»nevidno roko«). Toda namesto makroekonomske analize strateški in dolgoročni pristop preprosto postaja področje strateškega menedžmenta podjetij (korporacij), v ospredju zanimanja sta menedžment podjetniških sprememb (management change) in menedžment podjetniškega zasuka (turnaround management) (na primer Slatter, 1984, Bibeaull, 1982). Predvsem pa poslovna logika (»podjetniško upravljanje« in »nova konkurenca«) postopoma prodira navzgor do makroekonomskih modelov gospodarskega razvoja in dolgoročne ekonomske politike (Cooper 1986; Best 1990).

d) V devetdesetih letih se pričinja nov val dolgoročnega modeliranja gospodarskega razvoja. Vzvode zanj lahko vidimo v globalnih družbenih spremembah, oživljanju gospodarstev večine razvitih in polrazvitih držav, postsocialističnem razvoju in vedno večjem vplivu podjetniške logike pri usmerjanju gospodarskega razvoja držav in svetovne trgovine. V tem obdobju so še posebno pomembni

študije o prihodnosti Evropske skupnosti (Jacquemin, Wright, eds, 1993; Monod, Gyllenhammer, Dekker, eds, 1991;) ali pa bistveno dopolnjeni spoprijemi z nekaterimi tradicionalnimi problemi razvoja (Meadows et al., 1991) oziroma svetovnih gospodarskih sprememb (CEP II, 1991; Scanning the Futures, 1992). Stari svetovni problemi razvoja (razviti–nerazviti) so povsem v ozadju, ekološke in demografske probleme obravnavajo bolj optimistično kot v sedemdesetih letih, ker prisegajo na novo gospodarsko rast brez ekoloških obremenitev, v ospredju pa so predvsem ideologija velikih podjetij in njihove razvojne strategije.

Dolgoročne napovedi želijo biti vrednostno nevtralne, konvergenčno načelo analize optimistično zmanjšuje stara razvojna nasprotja (razviti–nerazviti), tako da običajno vse analize želijo odgovoriti na temeljno vprašanje: kdo bo vodilna država ali regija svetovnega gospodarstva in kaj morajo storiti država, podjetja in posamezniki, da bi to lahko postali. V klasifikaciji ZN je globalni razvoj rezultat delovanja treh vrst institucij: 1. države in meddržavnih organizacij, 2. podjetij in posebnih transnacionalnih podjetniških mrež, 3. družbenih gibanj ter strokovnih združenj. Nova razvojna ideologija je povsem podjetniška. Središčni problem postaja, kako lahko vlade vplivajo na poslovno okolje in strateški menedžment podjetij, zato na prelomu desetletja govorimo o primerjalnih prednostih držav (Porter 1990; Ohmae 1990; Reich 1991), novih oblikah podjetniške konkurence na transnacionalni ravni (Best 1990), dejavni vlogi države pri vodenju industrijske politike (Tolliday 1991) in podobno. Izhodiščna teza je, da svetovno gospodarstvo in posamezne države delujejo kot veliko podjetje, zato so menedžerski strateški prijemi prevladujoča metodologija sodobnih razvojnih sprememb na makroekonomski ravni.

Sklepi so preprosti in jih lahko razvrstimo v tri skupine, pri čemer lahko hkrati upoštevamo tudi njihov globalni vpliv na slovensko strategijo gospodarskega razvoja:

a) Zanimanje za globalne razvojne procese je v devetdesetih letih postal prevladujoči (mega) trend sodobnega sveta, ideologija sprememb pa posega na globalno (svetovno), državno in podjetniško raven.

b) Pri analizi gospodarskega razvoja v devetdesetih letih prevladujejo ekonomske, ekološke, tehnološke, socialne, politične, kulturne in etične razsežnosti, zato je teoretsko in praktično »obvladovanje« gospodarskega razvoja držav večdimenzionalen in večdisciplinaren projekt.

c) Gospodarski razvoj na makro ravni postaja vse bolj podjetniško naravnani, poslovna logika strateškega menedžmenta prevladuje na makro ravni in celo globalno (svetovno) gospodarstvo želijo vodilne države voditi s povsem menedžerskimi prijemi.

Temeljno sporočilo devetdesetih let, ki je pomembno za slovensko gospodarsko strategijo, je torej, da mora Slovenija kot samostojna in v svetovno gospodarstvo vpeta država slediti temeljnim svetovnim trendom. Ker je hkrati prostorsko, demografsko in ekonomsko majhna država, je njena edina razvojna možnost sposobnost sledenja in hitrega prilagajanja tem spremembam. To je še toliko pomembnejše, če hkrati upoštevamo temeljni referenčni okvir slovenske razvojne perspektive, da na eni strani obdrži čim večjo stopnjo gospodarske, politične in kulturne avtonomije, ki jo je dosegla kot novonastala evropska država, in da hkrati postane sestavni del globalnih razvojnih procesov sodobnega sveta.

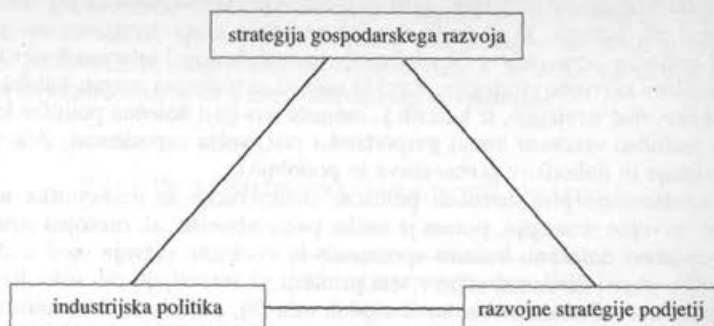
Metodološke predpostavke

Kaj je pravzaprav razvojna strategija in kakšno je njeno razmerje do drugih kategorij kot na primer študije prihodnosti, napovedovanje prihodnosti, scenariji razvoja, dolgoročno načrtovanje in podobno. Razlike pogosto niso velike, zato jih je treba posebej poudariti. Razvojna strategija ni zgolj analiza prihodnjih trendov, temveč ima hkrati pozitivistično in normativno naravo. Cilj razvojne strategije ni predvidevanje ali ocenjevanje prihodnosti, temveč preoblikovanje sedanjih možnosti glede na zastavljene cilje v prihodnosti. Futorologija pomeni zgolj deskriptivno analizo prihodnosti, medtem ko razvojna strategija vključuje, če ostanemo strogo ekonomsko deterministični, elemente globalne ekonomske politike. Razvojna strategija ima torej vgrajene cilje razvoja in jasen akcijski potencial, kako in s kakšnimi nosilci uresničiti razvojne spremembe. Razvojna strategija države zato obsega tri temeljne razsežnosti:

- a) analizo obstoječih razvojnih možnosti,
- b) opredeljevanje normativnih ciljev v prihodnosti,
- c) postavljanje nosilcev in način doseganja razvojnih sprememb.

Vendar pa razvojne strategije ne moremo enačiti z dolgoročnimi oblikami ekonomske politike ali kar z dolgoročnim načrtovanjem. Pri razvojni strategiji prevladujejo deskriptivna in kvalitativna analiza prihodnosti, izhodiščna naravnost na razvojne spremembe in negotovost, ki jo spremljajo. Dolgoročna in kratkoročna ekonomska politika sta mnogo bolj ciljno opredeljeni, jasno instrumentalizirani in minizirajo tveganja možnih sprememb. Poleg tega razvojne strategije upoštevajo več neekonomskih dejavnikov in zahtevajo mnogo širše usklajevanje političnoekonomskih ukrepov, ki običajno presega ozko institucionalizacijo ekonomske politike (Dopfer 1976). Morda bomo najboljše razumeli njuno razlikovanje, če opozorimo na tesno povezanost strategije gospodarskega razvoja z menedžerskimi kategorijami poslovne vizije, strateškega menedžmenta, strateškega podjetniškega načrtovanja. Dejansko so ravno podjetja razvila največ poslovnih tehnik za spoprijem s turbolentnim poslovnim okoljem, kako doseči notranjo kulturo za spoprijem s spremembami (legitimnost razvojnih strategij), kakšna naj bo institucionalna reorganizacija podjetja (poslovni reinženiring), katere so temeljne strateške točke sprememb (stroški, trženje, finance), kakšni so nadzorni mehanizmi sprememb in podobno.

Sodobno pojmovanje gospodarskega razvoja je mnogo manj makroekonomsko usmerjeno, kot pa ga skuša opredeliti tradicionalna ekonomska teorija. Premik pa lahko preprosto pripišemo večji vlogi mikroekonomskih predpostavk v sodobni makroekonomiji, strateški vlogi podjetij in podjetniških mrež v sodobnih gospodarstvih in vedno bolj univerzalni uporabi podjetniške ideologije in menedžerskih tehnik pri usmerjanju narodnega gospodarstva. Takšna sprememba je še toliko vidnejša, kadar imamo opraviti z majhnim gospodarstvom, kjer je zaradi manjšega števila ekonomskih subjektov in bolj sploščene hierarhije upravljavskih ravni razvojna strategija bistveno bolj sredinsko kot pa makroekonomsko naravnana. V takšnem primeru je uravnoteženost med podjetniško in državno razvojno usmeritvijo mnogo pomembnejša, kaže pa se na eni strani v povezanosti razvojnih strategij podjetij, industrijske politike države in globalne razvojne usmeritve kot njune nadgradnje.

Dodatni elementi razvojne strategije

Ugotovili smo, da sodobna strategija gospodarskega razvoja ne more biti niti zgolj makroekonomska usmeritev države niti zgolj ozko ekonomističen proces razvoja:

- a) ker je podjetniška paradigma postavila nova izhodišča sodobne makroekonomije in ekonomske politike,
- b) ker na metodološki ravni vsebuje tudi normativne postavke zelenih ciljev in akcijsko naravnost ekonomskih subjektov,
- c) ker vsebinsko temelji vsaj na treh globalnih temeljih družbenega razvoja – ekonomskem, političnem in kulturnem sistemu.

Čeprav so običajno pri gospodarskem razvoju pomembni predvsem zunanji in notranji ekonomski dejavniki (zunanji: svetovno gospodarstvo, makroekonomski položaj države, institucionalni sistem...; notranji: človeški dejavnik, tehnološki razvoj, vlaganja...), na katerih je bila grajena tudi slovenska dispozicija tega dokumenta, pa je pri strategiji gospodarskega razvoja treba poudariti tudi njegovo politično in kulturno vrednostno razsežnost.

Politične predpostavke gospodarskorazvojne strategije so odvisne od treh temeljnih dejavnikov:

- a) subjektov kot nosilcev strategije in njihovih političnoekonomskih interesov,
- b) politične legitimnosti gospodarskorazvojne strategije, ki pokaže, kako želene so spremembe v družbi in kdo jih pri tem podpira,
- c) političnih posledic, ki jih povzročata uresničevanje strateških postavk gospodarskega razvoja v prihodnosti.

Med politične subjekte štejemo najprej stranke in državno oblast, ki temelji na njihovi parlamentarni demokraciji. Stranke si po zadnjih politoloških raziskavah vse manj prizadevajo za politično legitimnost med volivci, namesto zastopanja interesov volilnega telesa pa tržno in marketinško obdelujejo volivce glede na strankarske interese. Njihovi političnoekonomski programi so pogosto podobni, namesto strankarske konkurence prevladujeta fevdalizacija političnega prostora in kartelizacija politične moči (dogovarjanje o interesnih sferah, strankarsko pokri-

vanje posameznih gospodarskih področij). S tega vidika sta pomembna dva sklepa. Politične stranke (posebno v obdobju političnega cikla) načelno ne nasprotujejo gospodarskorazvojni strategiji, zato je njena legitimnost odvisna predvsem od političnega marketinga, ki ga bodo stranke namenile gospodarskemu razvoju, in pravilne politične porazdelitve (fevdalizacije in kartelizacije) interesnih sfer izvedbenih nosilcev razvojne strategije. Zato je odločilna politična ocena, kakšni bodo rezultati razvojne strategije, iz katerih je mogoče izpeljati določen politični kapital (visoko politično vrednost imajo gospodarska rast, večja zaposlenost, dvig kakovosti življenja in dohodkov prebivalstva in podobno).

Če upoštevamo protislovnosti politične demokracije in podjetniške naravo sodobne razvojne strategije, potem je toliko pomembnejše, ali razvojna strategija lahko vzpostavi določeno kulturo sprememb in vrednote razvoja med civilno in podjetniško sfero. Civilno družbo v tem primeru ne sestavljajo niti državljani niti potrošniki, temveč množica komunikacijskih omrežij, prek katerih se neformalno povezujejo avtonomni posamezniki, socialna gibanja in različne prostovoljne organizacije (samo v Bruslju je po nekaterih ocenah Ameriške trgovske zbornice okoli 3500 poslovnih interesnih skupin z več kot 10.000 zaposlenimi). Prek komunikacijske mreže se vzpostavlja globalni proces obveščanja in kulturne identifikacije in prav tu je temeljno področje uveljavljanja javne morale gospodarskorazvojni strategije. Njeni temeljni postavki sta zaupanje ljudi v gospodarski sistem in socialna integracija na temelju skupnih vrednot, ki jih skuša generirati gospodarskorazvojni strategija.

Če bodo gospodarskorazvojni strategija in njeni nosilci generirali preveč standardizirane cilje in uveljavili preveč centralizirane sisteme gospodarskih ukrepov pri njenem uresničevanju, lahko z veliko verjetnostjo napovemo identifikacijsko krizo razvojne alternative. Identifikacijska kriza je v bistvu globalen razcep med želeno javno moralo razvojne strategije in zasebno moralo ljudi kot predstavnikov civilne družbe in podjetniške sfere. To pa pomeni vsaj dvoje:

a) da strategija gospodarskega razvoja ne sme nasprotovati temeljnim osebnim in podjetniškim vrednotam njenih nosilcev (zasebna lastnina, konkurenca, maksimizacija dobička in celotne družbene blaginje, inovativnost in podjetništvo, svoboda in avtonomija posameznika, enakost in zaupanje, razum in red, poslovni optimizem in dejaven odnos do prihodnosti in podobno);

b) da je uspeh razvoje strategije odvisen od vzpostavljanja posebne morale družbenih sprememb in zagotavljanja, da sta prav razvojna strategija in prihodnost države odločilen nov vir identifikacije posameznika in družbe, zasebnega in javnega interesa, zasebne in javne morale.

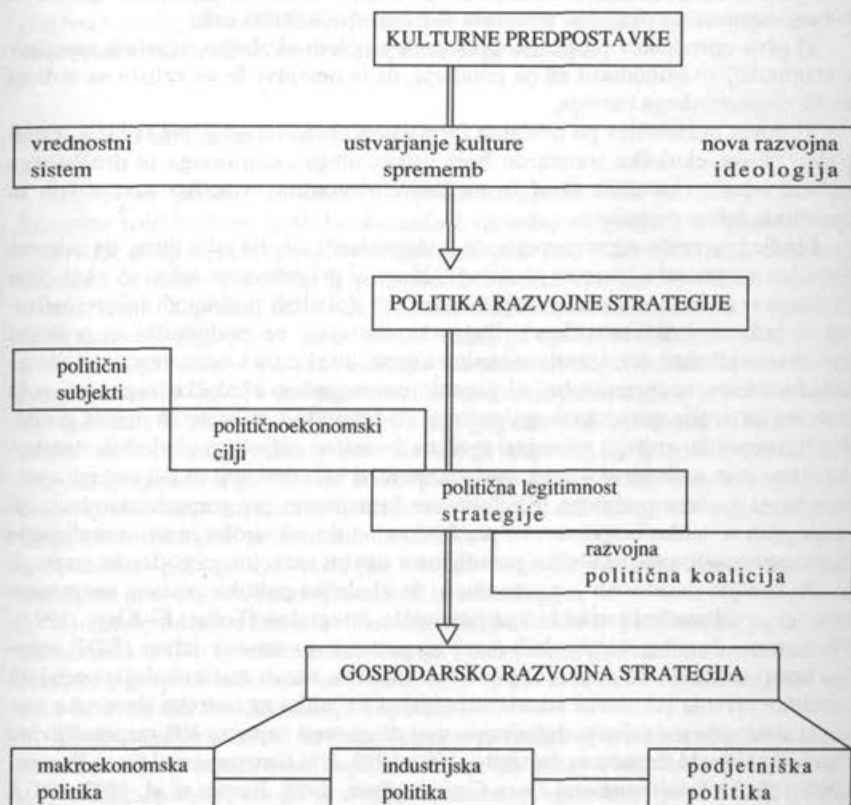
Zakaj je pri gospodarskorazvojni strategiji pomembno upoštevati politične in kulturne (moralne) predpostavke in posledice? Odgovor je preprost. Z ekonomskega vidika s tem zmanjšujemo transakcijske stroške projekta, ki so toliko večji, kolikor več je subjektov in kolikor bolj njihova nasprotujoča stališča zapletajo medsebojno menjavo informacij (Williamson 1979). S političnega vidika potrebujemo določeno politično legitimnost, da bodo program sprejele in podprle politične stranke ali pa vsaj razvojna koalicija vodilnih strank. Z moralnega vidika pa so pomembni zaupanje ljudi do razvojnih sprememb, kulturna identifikacija podjetniških in povsem civilnih interesov ljudi s temeljnimi cilji in ukrepi razvojne strategije. Končni uspeh razvojne strategije je potemtakem odvisen:

a) od dobro zastavljenih političnoekonomskih ciljev in njihove učinkovite ekonomske instrumentalizacije (potreben pogoj),

b) potrebne politične podpore gospodarskega razvoja in premika k razvojni kulturi ljudi (zadosten pogoj).

Oboje pa lahko dosežemo, če gospodarski strategiji dodamo potrebne politične mehanizme njene uveljavitve in domisljivo načine komunikacijskih mrež, s katerimi bomo njene vrednote postavili v okvire razvojne morale družbe in vsakega posameznika. Če torej upoštevamo tudi dodatne politične in kulturno moralne predpostavke gospodarskorazvojne strategije, bi lahko njeno notranjo in zunanjo strukturo opredelili s temi sistemskimi povezavami:

Slika 2: TRI RAVNI DELOVANJA RAZVOJNE STRATEGIJE

Potrebne in možne spremembe gospodarskega razvoja

Prvo in najpomembnejše spoznanje sodobnih strateških analiz gospodarskega razvoja je globalna omejenost njegovih virov, kar pomeni spremembo globalnih ciljev, drugačne subjekte razvoja in spremenjene instrumente uravnavanja razvoja, spremembo vrednot posameznikov in strateških usmeritev podjetij in podobno. Temeljni cilj je uravnotežen gospodarski razvoj, ki poleg gospodarske rasti upošteva ekološke omejitve razvoja in njegove socialne posledice (Goldsmith, 1993). To

ni nobena posebnost slovenske razvojne strategije niti ni posebna kvaliteta, saj so to preprosto razvojni standardi, ki jih priznava sodobna razvojna etika gospodarskega razvoja in tudi sicer omejena spoznanja ekonomske znanosti (od poročila Svetovne komisije za okolje in razvoj pri ZN, *Our Common Future*, 1976, je izšlo več kot 300 bibliografskih enot na to temo, samo Mariens, 1992, jih omenja 255). Po svetovni konferenci o okolju in razvoju 1992 v Rio de Janeiru so številne vlade in mednarodna združenja držav sprejeli ekološke omejitve kot najpomembnejšo razvojno determinanto in Worldwatch Institut upravičeno imenuje devetdeseta leta kot desetletje varstva okolja v razvojnih strategijah držav (Brown 1993).

Dejansko je mnogo ekonomskih, socialnih, političnih in povsem psiholoških razlogov, ki nasprotujejo novi razvojni ideologiji omejitve razvoja. Ta specifičen razvoj »nerazvoja« običajno omogoča dve temeljni alibični drži:

a) prva opredelitev preprosto prestavlja problem ekološko socialnih omejitev v neopredeljivo prihodnost ali pa poudarja, da te omejitve še ne veljajo na sedanji ravni gospodarskega razvoja,

b) druga opredelitev pa običajno formalizira ekološke omejitve razvoja, predpisuje visoke ekološke standarde brez učinkovitega monitoringa in družbenega računovodstva ekoloških škod in na koncu degradira ekološko zakonodajo in opusti ekološko ravnanje.

Ljudje preprosto ne verjamejo, da je degradacija okolja tako hitra, da zahteva globalne spremembe, zato so običajno inkluzivni pri reševanju lokalnih ekoloških problemov in ekskluzivistični (izključevalni) pri globalnih problemih (eksternalizaciji lastnih ekoloških stroškov). Dejansko obstajajo na podjetniški in politični (predvsem lokalni) ravni institucionalna togost, birokratska omejenost in pomanjkanje motivov za spremembe, ki pogosto onemogočajo ekološko zasnovanost in izvedbo strategije gospodarskega razvoja. Podobno tudi snovalci in nosilci gospodarskorazvojnih strategij pristajajo zgolj na formalno vključitev ekoloških standardov, kar nam najbolje dokazuje razhajanje med želenimi cilji in dejanskimi spremembami na tem področju. Ekološkemu formalizmu pri gospodarskorazvojnih strategijah se lahko izognemo, če predvidevamo dovolj široko institucionalizacijo in instrumentalizacijo ekološke paradigme v okviru razvojnogospodarske strategije. Po zadnjih raziskavah je pomembno, da ekološka politika postane instrumentalno vse bolj medsektorska in institucionalno integralna (Tolba, El-Khoy, 1992). To pomeni, da poleg standardnih meril gospodarskega razvoja države (BDP, stopnja brezposelnosti, inflacije . . .) potrebujemo vrsto novih meril ekološkosocialnih omejitev razvoja (ekološka standardizacija), kjer lahko za potrebe slovenske razvojne strategije natančneje definiramo vsaj deset med najmanj 100 razpoložljivimi kazalniki (World Resources Institute, 1992–1993, UN Environmental Data Report, 1991; OECD Environmental Data Compendium, 1993, Brown et al, 1992–1993). Podobno tudi razvojna ekonomska politika dobiva nove vsebinske dopolnitve, kot so ekološko računovodstvo, davčna reforma, vladne ekološke subvencije, komercializacija ekološko neproblematičnih tehnologij, certifikacija ekološko prijaznih izdelkov in podobno. Pri tem sta še posebej pomembna vpliv industrijske politike na ekološke usmeritve podjetij (Schmidheiny et al., 1992) in pa globalno spreminjanje vrednot in prepričan ljudi prek informacijskega menedžmenta in izobraževanja.

Sklenemo lahko, da sodobna gospodarska strategija razvoja potrebuje nove kvalitativne opredelitve in najpomembnejša med njimi je prav ekološkosocialna omejitev razvoja. Toda kako najti ravnotežje med ekološkim formalizmom, dejansko ogroženostjo in omejenostjo razvoja in podjetniškimi možnostmi, ki so osrednja

spodbuda gospodarske rasti. Pravega odgovora ni, je le proces iskanja ekosocialne optimalizacije gospodarskega razvoja v prihodnosti, ki vpliva na tri temeljna področja razvojne strategije, ki bi jih morali upoštevati tudi v Sloveniji:

a) na mikroekonomski ravni vsak razvojni projekt potrebuje ekonomsko in ekološko analizo prednosti (koristi) in slabosti (škoda oziroma stroški), tako da lahko donosni projekti financirajo sanacijo neposredne in tudi drugih možnih ekoloških škod;

b) ekologija postaja sestavni del ekološkega menedžmenta podjetij in njihovih menedžerskih tehnik (Davis, 1991), ki ga je treba spodbujati z ekonomsko politiko in ekološko standardizacijo,

c) na makroekonomski ravni šele široka mreža mehkih sistemskih ukrepov in predvsem nekaj obvladljivih instrumentov ekološke politike zagotavljajo sprejetje ekosocialne razvojne usmeritve gospodarskega razvoja.

Podjetniška narava razvojne strategije

Temeljno vprašanje sodobne razvojne strategije je, kako doseči razvojne konkurenčne izdelke držav prek konkurenčnih sposobnosti podjetij in njihovih proizvodov ter podjetniških sposobnosti ljudi na vseh področjih njihovega delovanja. Klasičen ekonomski pristop h gospodarskemu razvoju vidi temeljne dejavnike v delovni sili, kapitalu, naložbah (prihrankih), tehnološkem razvoju, razpoložljivosti naravnih dejavnikov, gospodarski razvoj pa meri z običajnimi merili, kot so BDP, stopnja inflacije, plačilna bilanca, proračun, stroški delovne sile in podobno. Na gospodarski razvoj v drugi polovici XX. stoletja pa so najbolj vplivali tehnološke inovacije in know-how (50%), tretjina pripada višji kakovosti delovne sile in petina dodatnemu povečanju delovne sile in kapitala. Z drugimi besedami, tri četrtine gospodarskega razvoja lahko pripišemo kakovostnim dejavnikom (povečanju učinkovitosti kapitala in delovne sile) in zgolj četrtina pripada golemu povečanju obeh temeljnih proizvodnih dejavnikov.

Sodoben pristop vidi temeljne vzvode državne konkurenčnosti na osmih temeljnih področjih: a) razvoj znanosti in tehnologije,

b) razvoj infrastrukture, c) menedžerska svoboda in podjetniška pobuda, d) ekonomska moč, f) internacionalizacija poslovanja, g) finančna sposobnost in moč, h) h gospodarski rasti usmerjena dolgoročna ekonomska politika, i) sposobnost delovne sile kot človeškega kapitala.

Merila konkurenčnosti na strani inputov so manjša poraba materialov in delovne sile, večja produktivnost, uporaba ekološko manj obremenjene tehnologije, nižji stroški, pri otuputu pa jo običajno merimo s sposobnostjo prilagajanja trgu, hitrostjo organizacijskih in menedžerskih sprememb, organizacijsko fleksibilnostjo, kakovostjo izdelkov in tržno diverzifikacijo, večjo stopnjo dodanih storitev in boljšim zadovoljevanjem potreb porabnikov in podobno.

Sodobno pojmovanje konkurenčne sposobnosti držav je predmet številnih analiz in praktičnih merenj, vendar bomo upoštevali predvsem tri, ki najznačilneje nakazujejo našo dilemo podjetniško usmerjenga gospodarskega razvoja. To so Porterjev »diamant«, Farmer-Richmanova »matrika« konkurenčnosti in Poročilo Svetovnega ekonomskega foruma v okviru IMD.

Vsem trem je skupno vprašanje, kako vlada vpliva na poslovno okolje podjetij in njihov strateški menedžment, da bi na trgu dosegli čim boljše poslovne rezultate in tako na podjetniški ravni prispevali h gospodarskemu razvoju celotne države.

Konkurenčnost države ni odvisna od obilja proizvodnih dejavnikov, temveč od njihove inovativnosti in podjetniške povezanosti (Porterjev »diamand«, Farmer-Richmanova »matrika«, »krog kakovosti« WEF). Porterjev »diamand« na primer razlikuje med temeljnimi in razvojnimi proizvodnimi dejavniki, podjetniška strategija je odvisna predvsem od ravni domače in tuje konkurence, povpraševanje in potrošniška naravnost izdelkov sta ključna za poslovne inovacije, medsebojna odvisnost in podpora različnih poslovnih partnerjev (panog) tvorita sinergične poslovne učinke in prav medsebojna povezanost vseh štirih determinant je temeljni vzvod konkurenčnih prednosti celotnega gospodarskega sistema. Toda pri tem analitiki pogosto spregledajo dva druga posredna dejavnika, ki ju predstavljajo poslovne priložnosti države (nenadni in nepredvidljivi dejavniki razvoja), ter vlogo države oziroma vladne razvojne politike (Stopford in Strange sta vladno gospodarsko politiko celo vključila kot peto determinanto »diamanta«, Stopford, Strange, 1991). Vladna razvojna strategija neposredno ne določa konkurenčnih prednosti, toda posredno vpliva prek vseh štirih determinant na poslovno okolje podjetij. Podobno tudi Farmer-Richmanova matrika nacionalne konkurenčnosti na eni strani primerja ekonomske, politične, sociokulturne in izobrazbene determinante s povsem poslovnimi spremenljivkami, kot so načrtovanje, organizacija, menedžment, trženje, proizvodnja in tehnološki razvoj. Poročilo konkurenčnosti WEF pa tako poleg mednarodnih ekonomskih podatkovnih baz (OECD, ZN, Svetovna banka . . .) uporablja merilo anketiranja vodilnih poslovnežev (CEO) in uporablja 330 različnih meril za merjenje »kroga kakovosti«: kakovost inputov, kakovost poslovnega okolja, kakovost transformacijskih sposobnosti in kakovost ekonomskih temeljev razvoja.

Če pustimo ob strani sporno opredeljevanje konkurenčnosti (na primer med Bestom in Porterjem glede vloge industrijske politike), zanemarjanje različnih nacionalnih kulturnih sistemov (posebno v Evropi, Laurent, 1985), problematčno razpravo, ali je konkurenčnost sploh lahko dejavnik gospodarskega razvoja države in ne podjetij (Thurrow 1990) in podobno, je za našo analizo razvojne strategije pomembno dvoje spoznanj:

a) Sodobna in dinamična razvojna strategija držav temelji na konkurenčni (tržni) in podjetniški logiki (Drucker preprosto govori o želeni »podjetniški družbi«, zato je tradicionalni ekonomistični pristop h gospodarskemu razvoju treba bistveno dopolniti s podjetniškotržnimi vsebinami:

- s tržno analizo vodilnih podjetij in konkurenčnih izdelkov,
- s sposobnostjo menedžerskega sledenja merilom odličnosti podjetij,
- s sposobnostjo podjetniškega reinženiranja,
- s sposobnostjo definiranja novih izdelkov in novih trgov,
- s sposobnostjo generiranja strategije dodane vrednosti (predvsem triade oblikovanje-prozvodnja-mednarodno trženje),
- s sposobnostjo menedžiranja celotne kakovosti izdelkov in podobno;

b) Razvojna strategija potrebuje integralno vlogo vladne industrijske politike kot razvojne politike, ki povezuje makroekonomsko okolje s podjetniškimi razvojnimi strategijami, kar pomeni:

- da je usmerjena k razvijanju konkurenčnih prednosti podjetij in njihovih izdelkov (politika konkurence),
- da temelji predvsem na pretoku informacij, pospeševanju strateškega upravljanja in izobraževanja menedžmenta, ustvarjanju poslovnih mrež za izboljšanje poslovanja,
- da uporablja širok in posreden koncept pomoči podjetjem (subvencioniranje

obrestnih mer, sofinanciranje tveganih naložb, sofinanciranje novega zaposlovanja, podpora ekološko neoporečne proizvodnje in izdelkov . . .) in podobno.

Tekoča ekonomska politika, industrijska in razvojna politika sestavljajo komplementarni krog. Vsakršna razvojna dilema med ekonomskim liberalizmom (ekonomska politika in ekonomski sistem določata zgolj nevtralen sistemski okvir za delovanje ekonomskih subjektov) industrijske politike kot oblike gospodarskega intervencionizma žal ne razume niti posebnosti sodobnega gospodarskega razvoja niti sodobnih oblik industrijske politike.

Razširjena shema razvojne strategije države bi tako upoštevala sistemske elemente in njihove medsebojne povezave (slika 3 na str. 14):

II. Zakaj slovensko gospodarstvo potrebuje novo razvojno strategijo

V postsocialističnem obdobju obstaja že uveljavljeno trisopenjsko preseganje »transformacijske krize« socialističnega sistema, ki temelji na stabilizaciji gospodarstva, tržni institucionalizaciji (sanacija, restrukturiranje in lastninjenje podjetij in bank) ter vzpostavljanju nove razvojne strategije. Logično zaporedje je hkrati tudi zgodovinsko, saj je stabilizacija (posebno dezinflacija) pogoj za normalno tržno institucionalizacijo, oboje pa je predpostavka za gospodarski »vzlet« (Rostow), ki ga opredeljuje nova gospodarskorazvojna strategija. Stabilizacijska politika je predvsem nujni, ne pa tudi zadostni pogoj za gospodarski razvoj, ki bi omogočil dejavno gospodarsko prilagajanje, gospodarsko rast, izboljšanje poslovne učinkovitosti in mednarodne konkurenčnosti. S teoretskega vidika je stabilizacija (dezinflacijski proces) preprosto racionalizacija tržnih informacij, ki jih tržni subjekti potrebujejo pri racionalni kalkulaciji svojih poslovnih odločitev in zmanjšanju svojih transakcijskih stroškov (Alchian et Demsetz, 1972). Če torej želijo ekonomski subjekti učinkovito usmerjati svoje poslovanje (gospodarski razvoj), potrebujejo kakovostne informacije, svobodno tržno izbiro ter primerno zasebno lastninsko in podjetniško institucionalizacijo svojih pravic in odgovornosti.

V zadnjih štiridesetih letih nobeni državi ni uspel razvojni preboj brez strateškega usmerjanja gospodarstva (Jaklič 1994). Hkrati pa je vsaka država morala poiskati tisto razvojno kombinacijo tržnega institucionalnega sistema, dolgoročne ekonomske politike, podjetniškega razvoja in tržnih primerjalnih prednosti, ki je zagotovila potrebno politično razvojno koalicijo in vrednostni sistem, ki bi ekonomske subjekte spontano vodil v družbene spremembe.

Slovenija kajpada ne more neposredno posnemati nobenega razvojnega modela gospodarsko uspešnih držav. Razlogi so številni in dovolj jasno razpoznavni:

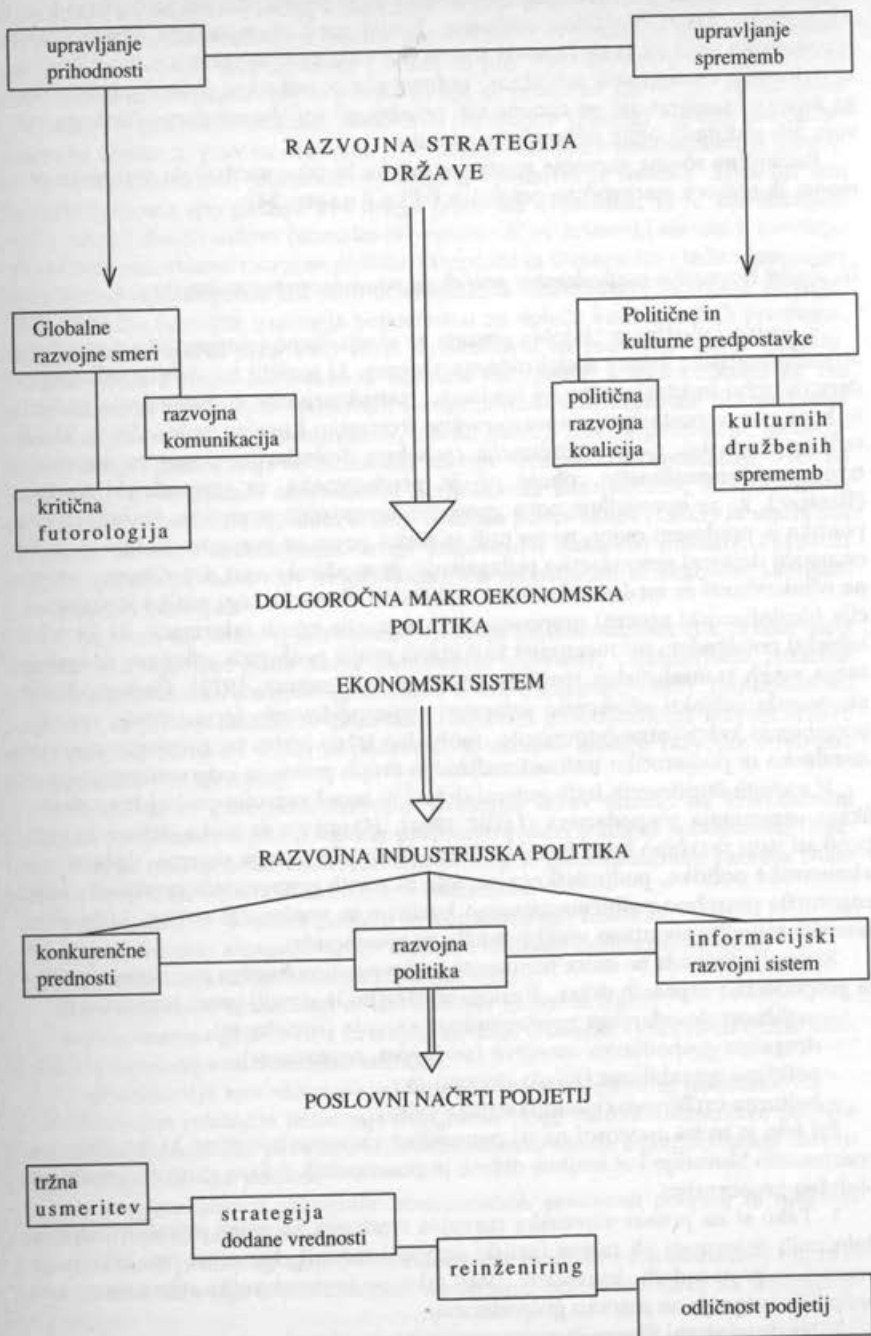
- različnost dosedanjega zgodovinskega razvoja (socializem),
- drugačne gospodarske omejitve (majhnost, nerazvitost),
- politična nestabilnost (mlada država) in
- kulturna različnosti (identifikacijska kriza).

Pri tem je treba opozoriti na tri pomembne razvojne omejitve, ki temeljijo na posebnostih Slovenije kot majhne države in posebnostih države v institucionalnem obdobju preobrazbe:

1. Tako si na primer slovenska razvojna strategija ne more privoščiti ciljanja določenih dejavnosti ali panog (azijski razvojni model), ker nima niti kritičnega potenciala proizvodnih dejavnikov, prav tako pa je enostranska tržna usmeritev preveliko tveganje za majhno gospodarstvo.

2. Na drugi strani Slovenija navznoter ne more pristati na popolni tržni liberali-

Slika 3: STRUKTURA IN UPRAVLJANJE RAZVOJNE STRATEGIJE DRŽAVE

zem (svobodno konkurenco), ker je večina gospodarskih subjektov pred temeljno lastninsko, organizacijsko in tržno preobrazbo in bi popolna tržna avtonomija podjetij z narodnogospodarskega vidika vodila v preveliko »trasformacijsko depresijo« (nemški in japonski razvojni model nista poznala tako globalnih institucionalnih premikov).

3. Slovensko gospodarstvo prav tako navzven ni sposobno sprejeti zakonitosti neomejenega »prostega trga« (nemški model), ker je premajhno in v obdobju preobrazbe preobčutljivo, da bi lahko opustilo pomembno zaščitno politiko. Nekatere manjše evropske države so pri tem imele tri rešitve: naslonitev na sosednje močnejše gospodarstvo (Nemčija–Avstrija, Anglija–Irska), medsebojno povezovanje (Beneluks, EFTA . . .) ali pa priključitev velikim združevalnim procesom (ES). Slovenija ima v tem primeru drugačne politične in nacionalno vrednostne omejitve (mlada država, omejene politične možnosti za dvostranske in večstranske povezave, močne nacionalistične vrednote).

Slovenska razvojna strategija potemtakem ne more vnaprej definirati prednostnih panog in dejavnosti, ker so te usmeritve izrazito tržne. Specializacija in selektivnost sta namreč odvisni od mednarodne konkurenčne sposobnosti podjetij in možnosti, da slovenski izdelki dosežejo primerljivo dodano vrednost na enoto izdelka. Šele na temelju primerjalnih prednosti podjetij in izdelkov lahko prične delovati strateško zasnovana industrijska politika, ki spodbuja ekonomske subjekte k podjetniški inovativnosti in mednarodni tržni konkurenčnosti. Sinergično prepletanje podjetniških strategij in strateško zasnovane industrijske politike šele omogoča postavljanje globalne strategije razvoja, ki vključuje, kot smo videli, tudi nekatere mehke podsisteme, kot na primer vrednostni sistem in iskanje potrebne legitimnosti v okviru razvojne politične koalicije.

Celotna zgodba razvojnih predpostavk je razmeroma preprosta. Z institucionalnega vidika želimo doseči prehod iz socialističnega v normalno tržno gospodarstvo, vzpostaviti njegove temeljne socialno tržne in ekološke institucije in normative, ohraniti slovensko nacionalno identiteto in varovati človekove pravice in svoboščine. Slovenija je majhna srednjeevropska država, zato se lahko razvija kot politično in vrednostno odprta družba, ki je globalno vključena v evropske in svetovne gospodarske procese. Pri tem je najpomembnejša strateška usmeritev slovenskega gospodarstva uspešno prilagajanje gospodarskim procesom in postopnost (gradualizem) pri uveljavljanju gospodarskih in širših družbenih sprememb. Osrednji cilj slovenskega gospodarstva je zmanjšanje zaostanka za evropskim gospodarstvom na ravni 9000–10000 USD BDP p.c. (cene 1994), ki ga lahko dosežemo do leta 2000. Razvojno razhajanje pa bomo lahko nadomestili, če bomo uporabili kvalitativne razvojne dejavnike, med katerimi sta med najpomembnejšimi prav podjetniška družbena usmeritev in sodobno zasnovana strateška razvojna politika.

Slovenska razvojna strategija mora rešiti nekatere metodološke in vsebinske dileme, med katerimi omenimo samo najpomembnejše:

a) Z metodološkega vidika je največja nevarnost razvojne strategije njena planimetrična naravnost in makroekonomski tradicionalizem. V obeh primerih bomo dobili političnoekonomski dokument brez prave uporabne vrednosti z vidika vodenja učinkovite razvojne politike in njene legitimnosti v podjetniški in civilni sferi družbe. Razvojna strategija zato ne more biti postavljena eksogeno in še manj strogo makroekonomsko in ekonomistično. Zato smo tudi poudarili pomembnost strategije kot sinergičnega razvojenga procesa na treh ravneh ekonomskega sistema, njeno zavezanost podjetniškim strategijam in konkurenčnim prednostim države ter odvisnost od političnih in sociokulturnih vrednot.

b) Slovenija mora v svojo strategijo vključiti političnoekonomske posebnosti majhne države z omejenimi proizvodnimi dejavniki in majhnim domačim trgov, ki zahteva drugačno organizacijo državnega upravljanja in dolgoročne ekonomske politike kot pri večji državi. Majhno gospodarstvo je namreč proizvodno, podjetniško in tržno mnogo občutljivejše kot veliko gospodarstvo, njegova slabost je relativno visoka struktura domačih proizvodnih stroškov in večja odvisnost od zunanjih ekonomskih procesov, prednost pa predvsem večja tržna in podjetniška gibčnost ter lažje menedžiranje na makroekonomski ravni.

c) Ker mora majhno in izvozno odvisno gospodarstvo predvsem slediti zunanjim razvojnim procesom, je edina prava razvojna alternativa postopno reformiranje in gradualistična razvojna preobrazba. Vsakršno zavzemanje za hitre transformacijske spremembe (stabilizacija, lastninjenje, reorganizacija) ne ustreza niti doseženi razvojni ravni slovenskega gospodarstva niti njegovi velikostni strukturi. Namesto hitrih sprememb potrebujemo večjo intenzivnost in širino razvojnih transformacij, kar je običajno ravno nasprotno od prevladujoče razvojne strategije, ki jih zagovarjata predvsem Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka.

d) Nekateri ekonomisti nasprotujejo potrebnosti razvojne strategije, ker naj bi bila vloga države posredna (gradnja ekonomskega institucionalnega sistema, zagotavljanje pravnega reda) in ekonomsko politično nevtralna (zagotavljanje enakopravnih tržnih razmer). Čeprav je ekonomski intervencionizem škodljiv, kadar politično ekonomsko postane globalni »socialni inženiring«, ki nadomešča spontani tržni red (Hayek), pa je sodobno zastavljena razvojna strategija sestavni del tržnih institucij in uravnotežena podpora obeh odločilnih sestavnih delov tržnega gospodarstva (podjetništvo, konkurenca).

Slovenija potemtakem potrebuje svojo razvojno strategijo zaradi petih temeljnih razlogov:

- a) dosežene stopnje gospodarskega in družbenega razvoja,
- b) logične nadgradnje dosedanje stabilizacije in restrukturiranja gospodarstva,
- c) globalnih premikov v svetovnem gospodarstvu in prilagajanja številnim spremembam v sodobnem gospodarstvu,
- d) hitrejšega in učinkovitejšega zmanjševanja razvojne zaostalosti za članicami ES,
- e) doseganja primerjalnih konkurenčnih prednosti, ki zagotavljajo zeleno gospodarsko rast in višjo kakovost življenja prebivalstva.

Pri tem pa bo slovenska razvojna strategija odvisna predvsem od tehle globalnih razvojnih dejavnikov:

- a) relativne velikosti majhnega gospodarstva;
- b) geopolitičnega položaja;
- c) svetovnih razvojnih smeri;
- d) povezovalnih procesov v Evropi;
- e) lastnosti socialnotržnega gospodarstva;
- f) učinkovite izrabe proizvodnih dejavnikov;
- g) usklajenih ukrepov države pri doseganju razvojnih ciljev;
- h) dejavnega podjetniškega prilagajanja;
- i) oblikovanja konkurenčnih prednosti države;
- j) politične legitimnosti strategije gospodarskega razvoja;
- k) kulturne (vrednostne) identifikacije z razvojnimi procesi.

Temeljna značilnost devetdesetih let je centripetalnost ekonomskih procesov (njihova globalizacija) in centrifugalnost političnih in kulturnih procesov (nacionalizacija, partikularizacija). Pri tem je temeljno vprašanje, kako je organiziran sodoben ekonomski svet na mednarodni, državni in lokalni ravni in kakšno razvojno strategijo potrebujejo država, regija ali podjetje, da lahko preidejo od sedanjih razmer k želenim ciljem razvoja. Ekonomska stran enačbe je samo navidezno preprosta in jo tradicionalni ekonomisti zapolnjujejo s tremi temeljnimi spremenljivkami: gospodarsko rastjo, ekonomsko učinkovitostjo in socialno enakostjo v prerazdelitvi dohodkov. Sodobni ekonomski razvojniki bi temu dodali podjetniško naravnost gospodarstva, mednarodne konkurenčne prednosti in maksimizacijo dodane vrednosti na zaposlenega.

Razlike v BDP p.c., ki običajno prikazujejo različno razvitost držav, nenavadno korelirajo s povsem podjetniškimi podatki o razlikah bruto dodane vrednosti na zaposlenega v podjetjih. Primerjalna analiza slovenskih in evropskih podjetij (IER 1992) zlahka pokaže, da je temeljni problem slovenskih podjetij neustrezno prilagajanje procesom liberalizacije trgov (večje in bolj odprte konkurence) in globalizaciji proizvodnje (podjetniške mreže, standardizacija izdelkov in mednarodna specializacija). To preprosto pomeni, da je konkurenčna sposobnost slovenskega gospodarstva ogrožena, ker tuja mednarodna konkurenca ponuja vse več izdelkov po nizkih cenah po še sprejemljivi kakovosti. Začarani krog stroškov in cenovne konkurence ne more rešiti razvojnih problemov podjetij in narodne ekonomije, saj ni mogoče povečevati tržnih deležev hkrati z nižjimi stroški in cenami. Rešitev je zato v razvijanju novih izdelkov in prehodu v višje kakovostne razrede slovenske ponudbe, ki na trgu hkrati pripada tudi višjim cenovnim razredom. Višja cena je namreč pogoj za doseganje večje dodane vrednosti, zato pa morajo podjetja sprejeti temeljni podjetniški izziv globalnega strateškega zasuka, ki temelji na zmanjšanju stroškov in višji kakovosti izdelkov, organizacijskem reinženiringu, strateškem mednarodnem marketingu in doseganju nove kulture podjetniških sprememb.

Slovenska podjetja imajo torej eno samo razvojno alternativo: razviti nove izdelke ali pa doseči z obstoječimi proizvodnimi programi takšno kakovost, ki na trgu dosežejo višjo ceno in s tem tudi višjo dodano vrednost. Dolgoročni razvoj slovenskih podjetij je odvisen od njihove sposobnosti, kako preživeti v konkurenci z boljšimi ali vsaj enakovrednimi konkurenti. Pri tem je še posebej pomembno, ali bo slovenskim podjetjem uspelo v prihodnosti vzpostaviti posebno organizacijsko kulturo sprememb in podjetniškega razvoja. Slovensko lastninjenje pomeni namreč zgolj formalno spremembo in prerazdelitev lastninskih pravic, delno spremembo upravljanja, toda z razvojnega vidika je najpomembnejše, ali jim bo uspelo ustvariti višjo raven podjetniške pobude in odgovornosti v podjetju.

Ni posebno naključje, da je pri srednjeevropskih procesih lastninjenja edino nemški Treuhand zahteval od vsakega olastninjenega podjetja, da pripravi tudi globalni poslovni načrt, s katerim podjetje postavi svojo novo poslovno strategijo (notranji pogoji: ohranitev zaposlenosti, pospeševanje vlaganj, povečanje učinkovitosti in rasti podjetja). In ravno v tem je bistven element podjetniško zasnovane transformacijske razvojne strategije. Njeno izhodišče je zahteva, da podjetja po opravljenem lastninjenju pripravijo poslovne načrte za svojo podjetniško restrukturiranje in globalno poslovno preobrazbo. To je četrta faza privatizacijskega monitoringa, ki nadaljuje dve temeljni lastnosti dosedanjega slovenskega lastninjenja: podjetniško avtonomijo pri odločanju in posredno predpisovanje instituci-

onalnega in menedžerskega ukrepanja. Hkrati pa so podjetniške strategije vključene v strateški proces industrijske politike in so potemtakem sestavni del usklajene narodnogospodarske razvojne strategije.

Temeljna vrednota slovenske razvojne strategije je potemtakem podjetniška filozofija razvoja. Na podjetniški ravni se razkriva kot nova organizacijska kultura podjetja, v kateri so podjetniške spremembe in tržna usmeritev največje vrednote sodobnega reinženiranja slovenskih podjetij.

Na srednji ravni prevladuje industrijska politika in znotraj nje temeljne vrednote, kot na primer povečanje konkurenčnih sposobnosti podjetij in njihovih strateških zavezništav, uporaba okolju prijazne tehnologije, povečanje dodane vrednosti na zaposlenega, zmanjšanje stopnje brezposelnosti in učinkovitejša uporaba podjetniških in poslovnih sposobnosti ljudi.

Na globalni ravni razvojne strategije pa so temeljne vrednote razvojne strategije pogojene z liberalno ideologijo trga in socialnih odnosov. Institucionalno strukturo tržnega sistema politično ekonomsko preprosto imenujemo kapitalizem, toda pri tem le redko definiramo, kakšen kapitalizem je cilj naše razvoje strategije. Kapitalizmi se namreč razlikujejo med seboj predvsem po poslovni morali, razmerju med podjetniško avtonomijo in državnim intervencionizmom ter zagotavljanju socialne enakopravnosti in enakosti.

Slovenski kapitalizem z lastninskega vidika temelji na široki razpršenosti lastninskih pravic, v podjetjih prevladuje participativna demokracija (med načeloma je precejšnja zakonska nekonsistentnost), vlada pa priznava široko mrežo socialne zaščite ljudi. Ker hkrati procesi preobrazbe zahtevajo večjo vlogo intervencionistične ekonomske politike, lahko trdimo, da v Sloveniji razvijamo socialnotržni kapitalistični sistem, ki temelji na laicistični liberalni morali trga in osebnih svoboščinah ljudi.

LITERATURA:

- TINBERGEN, J. 1942, Zur Theorie der langfristigen Wirtschaftsentwicklung, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 55 (May)
- SOLLOU, R. 1956, A contribution to the theory of economic growth, *Quarterly Journal of Economics*, 70 (February)
- KEYNES, J.M. 1939, Professor Tinbergen's method, *Economic Journal*, 49 (September)
- TINBERGEN, J. (1940), On method of statistical research, A replay, *Economic Journal*, 50 (March)
- GEORGESCU ROEGER, N. 1976, Energy and economics myth: Institutional and analytical essays, New York: Pergamon
- MEADOWS et al., 1972, *The limits to growth*, New York: Universe Books
- MESAROVIC, M. et al., 1974, *Mankind at the turning point*, New York: Readers Digest Press
- TINBERGEN, J. et al., 1976, *Reshaping the international order*, Amsterdam: Elsevier
- INTERFUTURES, 1979, *Facing the future. Mastering the probable and managing the unpredictable*, Paris: OECD
- LEONTIEF, W., *The future of the world economy: A study on the impact of prospective economic issues and policies on the international development strategy*, New York: UN
- KAHN, H. et al., *The next 200 years: A scenario for America and the world*, New York: William Morrow
- DOPFER, K. 1976, *Economics in the future. Toward a new paradigm*, London: Macmillan
- BRANDT, Commission 1987, *Nortj-soutj: Cooperation for the world recovery*, London: Pan Books
- BRUNDTLAND, Commission 1987, *Our common future*, Oxford: Oxford University Press
- SLATTER, S. 1984, *Corporate recovery*, Middlesex: Penguin
- BIBEAULT, D. B. 1982, *Corporate turnaround*, New York: McGraw Hill
- COOPER, R. N. 1986, *Economic Policy in an interdependent world*, Cambridge Massachusetts: MIT Press
- BEST, M. H., *The new competition*, Cambridge: Polity Press
- JACQUEMIN et al., 1993, *The european challenges post 1992, Shaping factors, shaping actors*, Aldershot: Edward Elgar
- MONOD et al., 1991, *Resjaping Europe. A report from the European round table of industrialists*, Brussels: ERT
- MEADOWS, D. H. et al 1991, *Randers, beyond the limits, confronting global collapse: Envisioning a sustainable future*, London: Eartscan

- CEP, II 1992, World economy, 1990-2000: The growth imperative, Paris: Economica
- SCANNING the future, A long term scenario study of the world economy 1990-2015, central Planning Bureau, The Hague: SDU Publishers
- PORTER, M. E. 1990, The competitive advantage of nations, London: Macmillan
- OHMAE, K. 1990, The borderless world, London: Collins
- REICH, R. B. 1991, The work of nations, New York: A.A. Knopf
- TOLLIDAY, S. 1991, Government and business, Brookfield: Edward Elgar
- WILLIAMSON, O. E. 1979, Transaction cost economics: The governance of contractual relations, *Journal of Law and Economics*, 22
- GOLDSMITH, E. 1993, The way: An ecological world-view, Boston: Shambhala Publications
- MARIENS, M. 1992, Environmental problems and sustainable futures, *Futures* 25 (October)
- BROWN, L. R. 1993, Worldwatch Institut: Vital signs 1993, New York: W.W. Norton
- TOLBA, M. K. et al 1992, The world environment 1072-1992: two decades of challenge, London, New York: Chapman & Hall
- UN, Development programme 1991, human development report 1993, New York, Oxford: Oxford University Press
- OECD, 1993, Environmental data compendium 1993, Paris: OECD
- SCHMIDHEINY, S. 1992, Changing course: A global business perspective on development and environmental, Cambridge MA, MIT Press
- DAVIS, J. 1991, Greening business. managing for sustainable future, London: Blackwell
- STOPFORD, J., Strange S. 1991, Rival states, rival firms, Cambridge: Cambridge University Press
- LAURENT, Andre, 1985, The cultural diversity of Western conception of management, v Pat Joynt, Malcom Warner eds., Managing in diferent cultures, University of Laget Press
- THUROW, L. C. 1990, Book review: Competing nations: survival of the fittest, *Sloan Management Review*, Fall 1990
- ALCHIAN, A., Demsetz H. 1972, Production, information cost, and economic organization, *American Economic Review*, 62
- JAKLIČ, M. 1994, Strateško usmerjanje gospodarstva, Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče
- IER, 1992, Projekt prenova podjetij, MGD, Ljubljana: IER